



BİREYSEL DİNİ TECRÜBE VE İŞLEVSELÇİLİK AÇISINDAN KUR'AN KISSALARI

Doç. Dr. Osman EYÜPOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
(Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)
eyupoglu@omu.edu.tr

Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK

Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
hcelikenes@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Murat YILDIZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
mrt.my68@hotmail.com

Öz

Bu çalışmada bireysel dini tecrübe ve sosyolojideki işlevsellik yaklaşımı açısından Kur'an kıssaları ele alınmaya çalışılmıştır. Kur'an bir şeyi emrettiği zaman en temelde onda iki kıstasın olmasına önem verir. Bunlar, istenen itikadî ve amelî davranışın, a) hem rasyonel/akli, b) hem de ölümsüz bir değere sahip olmasıdır. Kur'an'daki kıssalar bu iki değer de insana en iyi şekilde benimsetilmesini hedefler. Kıssa üslubu, rol model veya örnek olabilecek şahsiyetlerin yaşadığı hayat hikâyeleri üzerinden ahlaki ilkelerin akla yatkın ve kalbe sinecek bir biçimde sunulmasını sağlar. Kıssalar, beşeri sorunlarımıza yöneltilen birer canlı tarihsel kamera kayıtları gibi örnekler olduklarından, onlardan alınacak tarih bilinci; ibretler ve kalbe nüfuz eden örnek olaylar sayesinde inananların davranışlarındaki samimiyet oranı benimseme seviyesine çıkacaktır. Bu da, korkuya veya taklide dayanan bir iman değil; meşhur Cibril hadisinde vurgulandığı üzere Allah'ı bizzat görüyormuşçasına yani ihsan derecesinde (benimsemeye bağlı) bir imanın yansıması olan amelin ortaya çıkması demektir. Kalıcılık seviyesi en uzun olan tutum değişimi de ancak böyle bir amel tarafından sağlanabilir. İnsanlığın tüm beşeri sorunlarına en kalıcı çözümü de böyle bir iman-amel bütünlüğü sunabilir ancak.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Kur'an Yorumu, Kıssa, Bireysel Dini Tecrübe, İşlevselcilik.

THE QUR'AN'IC STORIES IN TERMS OF INDIVIDUAL RELIGIOUS EXPERIENCE AND ITS FUNCTIONALITY

Abstract

The article deals with the Qur'an'ic stories in terms of functionalistic approach in religious experience and sociology. When the Qur'an orders something, it gives two important criterions. These are as follow: The ordered faith and behavior; a) must be rational/mental and b) must have eternal value. The stories in the Qur'an try human beings to have these values at best way. Stories thorough life stories of role-model people present moral principles in a way that they are close to reason and penetrate to the heart. Since the stories are examples for us as living and historical camera recording; we can take lessons from these stories thorough examples and cases in them and they cause us to high our sincerity rates. This is achieved by not a faith which is based on fear and imitation, but a sincere faith as emphasized in the Angel Gabriel hadith that is a true Muslim behaves such a way that as if he seems to see Allah even though he does not see Him when he does something. The longest and most valuable attitude can be achieved only

thorough this kind of deed. The permanent solution in relation to all questions of humanity can be managed only thorough integrity of faith and good deed.

Keywords: Sociology Of Religion, Interpretation Of The Qur'an, Story, Individual Religious Experience, Functionality.

1. Giriş

Kur'an-ı Kerim'i anlamak genel anlamda bir anlama faaliyeti olsa da kuşkusuz onun da özel yöntemi vardır. Arapçayı bilmek, Kur'an ilimlerini bilmek, tarih bilmek, anlamının felsefesini bilmek gibi ön şartları yerine getirmeden Kur'an'ı doğru anlamak mümkün değildir. Ancak genel bir ilahiyat eğitimi alan kişiler kendi uzmanlık alanları açısından Kur'an'ı anlama gayreti gösterebilirler. İlahiyat eğitimi almasa da bir astronomi uzmanı veya bir fizikçi kendi alanıyla alakalı olarak tefsirciye yardımcı olabilir ama tek başına tabi Kur'an'ı o konuda yorumlayamaz. Bir sosyolog da Kur'an'da belli bir konuyu “ne olduğu” ve “ne işe yaradığı” gibi kendine özgü konular çerçevesinde inceleyebilir.

Sosyolojik bir olguyu incelemede temel iki yaklaşım söz konusudur. Din tanımları açısından örnek verecek olursak mesela dinin “öz olarak ne olduğu” meselesi ile “dinin ne işe yaradığı” meselesi kıyaslanabilir. Örneği daha da somutlaştırarak bir zekât ibadeti üzerinden devam edersek; kişi zekâtı sırf Allah rızasını gözeterek verdiğinde onu daha çok özsel/psikolojik bir ibadet olarak dikkate almaktadır. Aynı kişi zekâtı toplumsal faydalarını dikkate alarak verdiğinde ise onu daha çok ne işe yaradığı yani işlevsel/sosyolojik açıdan anlamaktadır. Aslında zekât her ikisidir; yani hem o sırf bir ibadet olduğu için hem de onda birçok toplumsal fayda bulunduğu için ifa edilir. Meselenin iki yönünden birinin incelenmesi veya birine ağırlık verilmesine göre yorumlar kısmen değişir. Kırmızı ışıktaki bir vatandaşlık görevi olduğu için de durulur; o anda durmak doğru ve işe yarar bir davranış olduğu için de durulur. Gerçekte iki bakış açısını aynı anda dikkate almak daha doğrudur. Fakat derinlemesine inceleme yaparken olguların bir boyutu üzerinde biraz daha fazla durulması bir yöntem olarak benimsenmiştir.

Biz de bu doğrultuda Kur'an'da geçen kıssaları işlevsellikleri; yani gerçekte/özde ne oldukları açısından değil de, ne işe yaradıkları açısından ele almaya çalışacağız. Önce sosyolojik yaklaşımda işlevsellik ne olduğunu kısaca açıklamakta fayda vardır.

2. Sosyolojik Yaklaşımlar Açısından Olguların “Neliği” ve “Ne İşe Yaradığı” Meselesi

İnsan muhtaç bir varlık olduğu için sürekli bir merak ve arayış içerisindedir. Bu tabiatı sayesinde öğrenmekte ve sorunlarını gittikçe daha kolay ve güvenilir bir tarzda çözmektedir. Bu öğrenme sürecinde “nedir?” ve “ne işe yaramaktadır?” soruları en önemli iki sorudur.

Mesela bir sandalyenin ne olduğu ve ne işe yaradığı sorularına verilecek muhtemel cevabımız; “sandalye ağaçtan bir ev eşyasıdır ve oturup masada yemek yemeye ayakta yorulduğumuzda dinlenmeye yaramaktadır” şeklinde olacaktır.

Bu türden bir izah yöntemi gündelik hayatımız açısından öğretici olmaktadır. Olabildiğince ayrıntılı öğrenmelerimiz sayesinde aklen ve vicdanen rahatlamakta; öğrendiğimiz şeyi benimsemekteyiz. Artık herkesin evinde sandalye var ve kimse kimseyi sandalyesinden dolayı kınamamaktadır. Tüm öğrenmelerimizi bu şekilde benimseme düzeyinde gerçekleştirebilirsek o zaman beşeri sorunlarımızın gittikçe daha da azalması kuşkusuz mümkün olacaktır.

“Sandalye nedir ve ne işe yaramaktadır?” sorusu, “Allah inancı nedir ve ne işe yaramaktadır?” sorusuna kadar uzanabilmektedir. Benzer şekilde “sabun nedir ve ne işe yaramaktadır?” şeklinde kimse bir soru sormamaktadır. Artık herkes katı sabunun bir kimyasal madde (Kimya diliyle ifade edersek, yağ asitlerinin sodyum tuzu; sodyum stearat) olduğunu ve kirleri yumuşatıp daha kolay temizlenmesini sağladığını bilmekte ve sabunu içselleştirmiş (benimsemiş) bulunmaktadır. İnsan bu somutluk düzeyinde en soyut konuları dahi öğrenme merakına; dünya gözüyle bile Allah’ı görme arzusuna sahiptir.

Biz Allah’ı dünya gözüyle göremeyeceğimizi bilsek ve buna ikna olsak bile bu konudaki merakımız bitmez; bu sefer de Allah’a işaret eden delilleri (tabii ayetleri) daha açık okuyup anlamaya çalışırız. Hz. Musa ve Hz. İbrahim Allah’ı bizzat müşahede edemediler ama onunla konuşma fırsatı bulunca bir beşer merakı olarak O’nu görmeyi de arzu etmişlerdir. Burada onların Allah’ı görememeleri değil; asıl mesele Hz. İbrahim’in de işaret ettiği üzere *kalbin iyice tatmin olması yani benimseme düzeyinde bir imana kavuşabilmektir*. Ayetleri hatırlayınca mesele daha rahat anlaşılabilir:

“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!” dedi. (Rabbi): “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim”.¹

Hz. Musa, Allah ile konuşma imkânını genişleterek Allah’ı da bizzat müşahede etmek istemektedir. Onun bu merakı kınanmamakta hatta onu fazlasıyla ikna edecek derecede bir cevap da sunulmaktadır. Benzer şekilde Hz. İbrahim peygamber de Allah ile konuşma fırsatını değerlendirmekte ve ölümlerin de nasıl diriltildiğini görmek istemektedir. O da böyle bir talepte bulunduğu için kınanmamış ve ona da benzer ikna edici bir cevap verilmiştir:

¹ A'râf(7)/143. Diyanet Vakfı mealinden.

“İbrahim Rabbine: “Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı?” dedi. İbrahim: “Hayır! İnanırım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim)”, dedi. Bunun üzerine Allah: “Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdir, hakîmdir”, buyurdu”.²

Aslında bunlar, Allah’ın bir talepte bulunmasının özü sayılabilecek çok önemli bir hususa işaret etmektedir: Allah bir talepte bulunurken bunu aklî, kalbî ve içtimâî açıdan gerekçelendirmektedir. Kullarının da vahye inanıp kabul ederken bu aklî, kalbî ve içtimâî gerekçelerin tam farkında olmasını (bunlara benimseme düzeyinde inanmasını) arzu etmektedir. Ancak bu şekilde bir kabul sayesinde özü sözü bir, lafı işi bir, dini dünyası bir, imanı ameli bir olan bireyler yetiştirilebilir.³

Kısaca insanoğlu, “sabun nedir ve ne işe yaramaktadır?” sorusundan “Allah inancı nedir ve ne işe yaramaktadır?” sorusuna kadar uzanan bir yolda yürümektedir ve bu yürüyüş tasavvuf diliyle ifade edecek olursak “fenâ fillah” oluncaya kadar sürecek kutlu bir yoldur.

Bir şeyin “neliği” veya “ne olduğu” meselesi somut maddeler için cevaplanması zor olmasa da manevi kavramlar için özellikle “ne olduğu” sorusu çok zor bir sorudur. Eşyanın “neliği”ne yani “tabiatı”na vakıf olmak bilimin de en üst amacıdır. Bu seviyede bir bilgi sahibi olduğumuzda, kanserli hücre ile normal vücut hücresini ayırt edebilen bir ilaçla her tür kanser bile önlenir. İşte muhtaç bir varlık olmak tabii olarak bizi bu türden bir arayışa sevk etmektedir.

Bu ana kadar ifade edilenler bize, bilgi eksikliğimizin olduğu her konuda “bu nedir ve ne işe yaramaktadır” sorularından hareketle araştırma yapmamızın gerekliliğini göstermektedir. Bilgiye ulaştıran temel soru “bu nedir?” sorusu olduğundan bu soruyla hareket etmeliyiz. Boşuna emek harcamamak ve en önemli ihtiyaçlarımıza öncelik vermek için de “bu ne işe yaramaktadır?” sorusuyla bilimsel merakımızın devamını getirmeliyiz. Felsefî açıdan tabiat boşluk kabul etmeyecek kadar anlamlıdır. Kur’an da bu yönde; “Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) *Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!*”⁴ şeklinde buyurmaktadır.

Tüm bunlar bize esas meselenin deveyi sağlam kazığa bağladıktan sonra tevekkül etmemiz olduğunu göstermektedir. Yani esas mesele elden geleni yeterince yapıp yapmadığımızdır. Esbaba tevessül (sebeplere sarılmak; aklî ve ilmî yolları denemek), deveyi sağlam kazığa bağlayıp sonra tevekkül etmek, önümüze çıkan imkânları değerlendirmek; yani nasibi kovalamak, peşini bırakmamak esastır. Hz. Musa’nın Allah’ı görme arzusu ve Hz.

² Bakara(2)/260. Diyanet Vakfı mealinden.

³ Kur’an’da itaat kavramının gerekçeleri bağlamında bir çalışma örneği olarak, Osman Eyüpoğlu, *Kur’an’da İtaat Kavramının Sosyal Psikolojik Tahlili*, İz Basma, Bişkek, 2016’ya bakılabilir.

⁴ Âl-i İmrân(3)/191. Diyanet Vakfı mealinden. İtalik vurgular bize aittir.

İbrahim'in ölümlerini diriltiğini merak edip müşahade etmek istemesi bu yönde iki müşahhas örnektir.

Sosyoloji pozitif bir bilim olduğu için sosyal olay ve olguları sanki onlar birer fiziki nesne imiş gibi ele almaya çalışır. Bu yöntem yani eşyanın tabiatına vakıf olma arzusu Hz. Musa ile Hz. İbrahim'in arzularıyla örtüşür. Sosyoloji de bu yönde bir dini davranışın özü itibarıyla ne olduğu ve bilhassa ne işe yaradığı üzerinde durmaya gayret eder. Bu doğrultuda sosyoloji zekât ibadetinin özde ne olduğu sorusuyla ilgilenirse de esas enerjisini zekât ibadetinin ne işe yaradığı sorusunu cevaplamada harcar. Zekâtın özde sırf bir ibadet olduğu için inanan kişi tarafından icra edildiğini daha çok psikoloji dillendirir.

Sosyoloji bir şeyin; örneğin evlilik gibi sosyal bir olgunun, cemaatle namaz veya zekât gibi sosyal bir davranışın, aile veya ekonomi gibi sosyal bir kurumun ne işe yaradığı üzerinden hareketle faaliyetini icra eder. Bu yaklaşım veya yöntemin adı işlevselcilik ya da fonksiyonalizmdir. Sosyolojinin bu yaklaşımı bir tür felsefe olduğu veya sosyoloji bu yaklaşımını felsefeden esinlenerek oluşturduğu için kıyaslamalı olarak bu yöntemleri tablo halinde bir arada görmek daha öğretici olabilir:

Felsefede Araştırma Yöntemleri
Diyalektik: Diyalog, Eski Yunanca'da karşılıklı konuşmak demektir (dia, arasında; logos, konuşmak). Diyalektik ise gerçekliği onun zıtları arasındaki çatışmanın sonuçlarında arayan akıl yürütme sanatıdır. Buna göre her şey zıddıyla kaimdir; zıtlar arasında da çatışma vardır. Hegel'e göre hayatı fikirler inşa eder; madde düşüncenin yansımasıdır. Marx'a göre madde hayatı ve fikirleri inşa eder.
Tümdengelim: Tümel/genel bir önermeden tikel/tekil bir önermeye, yasalardan olaylara, etkenden etkiye geçme yoludur (Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük). Bütün insanlar iki ayaklıdır → Ali de iki ayaklıdır → öyleyse Ali de insandır. Bütün insanlar ölümlüdür → Ali de bir insandır → öyleyse Ali de ölümlüdür.
Tümevarım: Tümden gelimin tersi olarak tekil olaylardan genel yargılara varma yöntemidir. Altın, gümüş... ısıtılınca genleşti → bunlar metaldir → öyleyse bütün metaller genleşir. Ali, Veli, Fehmi öldüler → bunlar insandı → öyleyse tüm insanlar ölümlüdür.
Analoji: Benzeştirerek çözüme yöntemidir. Dünya kendi etrafında döner ve gece gündüz oluşur. Mars da kendi etrafında döner ve onda da gece gündüz oluşur...
Analitik: Ana parçalarına ayırarak çözmek demektir. <u>Analiz</u> : H ₂ O (su), iki H atomu ile bir O atomunun birleşmesinden meydana gelir. <u>Sentez</u> : iki H atomu ile bir O atomunu birleştirirsek = H ₂ O (su) meydana gelir.
Sosyolojide Temel Araştırma Yöntemleri/Kuramları
Yapısal-İşlevselcilik: Toplum çatışma ile değil; kendini oluşturan öğelerin (aile, ekonomi, din, eğitim... vs.) yapının devamı yönünde icra ettikleri görevler (fonksiyonlar) sayesinde ayakta kalır. Örneğin tüm toplumlarda dinler aileyi destekler. Aile de dinin öğretildiği ilk kurum olmaktadır. Ekonomi eğitimi; eğitim de ekonomiyi... destekler.
Çatışmacılık: Toplum, onu oluşturan aile, ekonomi, din, siyaset, eğitim gibi unsurlar arasındaki uyum sayesinde değil; çıkar grupları (fakir-zengin, kadın-erkek, amir-memur, patron-işçi) arasında daima var olan çatışma sonucu dengeye kavuşur.
Etkileşimcilik: Toplumun nasıl oluştuğunu çatışmada veya uyumda değil; günlük etkileşimlerimizde aramalıyız. Günlük hayatta kullanılan yazı dili, konuşma dili, bir işaret, bir simge, benimsenen bir kural ve normlardan/kurallardan hareketle toplumun nasıl oluştuğunu görebiliriz.

Türk sosyolojisinde geleneksel olarak işlevselcilik-çatışmacılık biçiminde karşıt iki model kullanılsa da⁵ gerçekte işlevselcilik çatışmacı kuramın inkârı, çatışmacı kuram da işlevselciliğin inkârı anlamına gelmemektedir. Bu iki yaklaşımın bir tür sentezi sayılabilecek Etzioni'nin "Aktif Toplum" kuramı türünden yaklaşımlar kanaatimizce daha isabetlidir. Toplumsal yapıda kurumlar arası uyumu da, kurum ve kişiler arasında çatışmacı rekabeti de aynı anda dikkate almak kaçınılmazdır. Zira bu iki olguyu gündelik hayatta da müşahede etmekteyiz.⁶

Küresel tüm beşeri sorunlarımız karşısında aktif olmak, Kur'an'ın istediği itaatın gerekçeleriyle uyumludur. Kur'an Allah'ı görüyormuşçasına ona samimi (benimseme/ihsan düzeyinde; tamamen içe sindirilmiş) bir imanı hayatın tüm sorunlarının kalıcı çözümü için merkeze alır. Böyle bir imana sahip bireyin sözü ile özü tam olarak kesişir ve ahirette Allah'a hesap vereceği bilinciyle hareket eder. Bu tür bir dini kimliğe sahip olan kişiden dünyaya zarar gelme ihtimali çok düşük olur.⁷

Bazen işlevselciliğin aşırı yorumuyla dini olguların kökeni topluma bağlanmaktadır. Freud örneğinde olduğu üzere bir bakıma çocuğun babasını tanrılaşdırarak dinin üretildiği şeklindeki yorum da, A. Comte misali yaklaşımda görüldüğü üzere toplumsal kurallara bağlılığın aşırı yorumla dinin kökenini oluşturduğu iddiası da aşırılıktır. Bu iki aşırı yorum bir şeyin neliği ile ne işe yaradığı sorusunun bilimin masum temeli olduğu gerçeğine zarar vermez. Zira bilim de ateş misali nötr/tarafsız bir olgudur. Nasıl ki ateşle komşunun evi de yakılabilir, ısıyla çorba pişirilip komşuya ikram da yapılabilirse; benzer şekilde bilim adamının zihniyetine bağlı olarak bilimle teizme de ulaşılabilir; ateizme de. Kaldı ki mesela bir Cennet inancının (böyle bir dini tezahürün) ne işe yaradığını ele alabilmek için, Cennetin ne olduğunu (gerçekte var olup olmadığını) mutlak surette (nesnel olarak) bilmemize gerek de yoktu. Zaten dini açıdan da Allah, melek, Cennet-Cehennem gibi uhrevi kavramları nesnel olarak ancak ahirette müşahede edeceğimiz belirtilmiştir. *Bu durumda dinin neliği meselesinin yerini bir bakıma sübjektifliği/özselliği meselesi almış olmaktadır ki bu da psikolojinin konusudur; yani Cennetin bizzat varlığı değil; bireyin bu inançla hissettiği ruh hali önemlidir.*

Rudolf Otto'ya ait meşhur "din, Kutsal'ın tecrübesidir" tarifinde de görüldüğü üzere, Tanrıya bağlanmak, dini tecrübenin insan hayatındaki tezahürünü yani sübjektif (öznel,

⁵ Orhan Türkdoğan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1977, ss.179-180.

⁶ Margaret M. Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çeviren: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s.319; Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, ss.422-423.

⁷ Eyüpoğlu, *Kur'an'da İtaat Kavramının Sosyal Psikolojik Tahlili*, s.27.

enfusî, şahsî, ferdî) dini tecrübeyi ifade eder ve bu da daha çok Din Psikolojisinin sahasına girer. Tanrıya bağlılık yoluyla insanların sosyal bir birlik kurmaları ise, dini tecrübenin toplum hayatındaki tezahürünü yani objektif (nesnel) dini tecrübeyi ifade eder ve Din Sosyolojisini de ilgilendiren asıl konu budur.⁸ Din Sosyolojisi incelediği olgunun nesnel olması gerektiği için dini tezahürler üzerinde yoğunlaşmak zorundadır. Bu nedenle bu tezahürlerin; mesela cemaatle namazın veya zekât vermenin fonksiyonu üzerinde durmak hem bir disiplinin gereği hem de insani bir görevdir.

Dinin özsel yönüne⁹ vurgu yapma anlamında sübjektif din (bireysel dini tecrübe/yaşama) ile objektif din (toplumsal dini tecrübe/yaşama) arasında ayırım yapmak sadece analitik (ana unsurlara indirgemeci) bir ayırım olarak görülmelidir. Gerçekte dinin bireysel (itikadî) boyutu ile toplumsal (amelî) boyutu arasında veya özsel boyutu ile işlevsel boyutu arasında iç içe veya yan yana bir ilişki söz konusudur. Bu iki boyut arasında bağımsız bir ilişkiden değil, tamamlamacı bir ilişkiden söz edilebilir. Örneğin, dürüstlüğe inanacaksınız ama kime dürüst olacaksınız? Tanrıya mı, kendinize mi, insanlara mı, herkese; her canlıya mı? Birine karşı dürüstlük sergilemedikten sonra tek başına dürüstlüğe inanmanın ne anlamı olabilir? Bu nedenle sosyolojisinin dinin tezahürlerine yönelik işlevsel analizi anlamlıdır ve beşeri faydalar içermektedir. Dini tezahürlere işlevsel bir bakış bağlamında kıssaları ele almak da mümkündür.

3. Bireysel Dini Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları

Beşeri bir etkinlik olarak anlama ve/veya anlatma sanatı olmuş bitmiş bir eylemi değil, insan varoldukça devam edecek olan bir süreci (daima devam edip giden kesintisiz bir zaman dilimini) ifade eder. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'ı anlamak ve/veya anlatmak da, öncelikle ona inananların sürekli yaşadıkları bir çabadır. Kur'an'ın yazılı metni karşımızda değişmez/ebedi olarak duracaktır. Ama ondan ve ona getirilen yorumlardan bizim yararlanma pratiğimiz hep değişecektir. Bu durumu, bir inananın Bakara(2)/106 âyeti konusundaki şu duygusal kanaatiyle (bireysel dini tecrübesiyle) örneklendirebiliriz:¹⁰

⁸ Din tanımlarının özsel ve işlevsel ele alınışları bağlamında birkaç örnek olarak, Günay Tümer, "Çeşitli Yönleriyle Din", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVIII, Ankara, 1986, ss.213-267; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005; Osman Eyüpoğlu, Cengiz Batuk, "Özsel ve İşlevsel Din Tanımları Bağlamında Assisili Francis Mistisizmi ve Protestan Ahlakının Mukayesesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, Yıl: 2015, ss.95-122'ye bakılabilir.

⁹ Bu tanımlamalar substantif/aslî, essential/zorunlu/esaslı olarak da nitelenir. *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2008, s.43; Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, 2. Baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2012, s.30. Dinin özünün daha çok kişisel bir tercih meselesine dayanması hasebiyle "özsel/bireysel" şeklinde bir niteleme de yapılmıştır. Zira Hz. Peygamber'in Hira'daki bireysel dini tecrübelerinin de işaret ettiği üzere her bir din olayı öncelikle bireysel/özseldir. Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çeviren: Ünver Günay, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 4, Kayseri, 1990, ss.21-40; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 3. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2000, ss.207-208.

¹⁰ Osman Eyüpoğlu, "Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları (Sosyolojik ve Pedagojik Açından)", *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet (25-26 Ekim 2008 Samsun)*, Fecr Yayınları, Ankara, 2009, ss.103-120.

‘İnsanın bir sıkıntısıyla bile baş etmesi çoğu kere zorken, birkaç derdimle aynı anda ilgilenmek zorunda kaldığım zamanlar da olmuştu. Örneğin, çok sevdiğim bir yakınımın vefatı, borçlar, iş hayatındaki ani yoğunluklar... gibi 5-6 derdimle aynı anda uğraşmak zorunda kalışım bir ara beni depresyonun eşğine sürüklemişti. Tüm sıkıntıların sanki birden bastırdığı bu anda sürekli Kur’an okuyarak teselli olmaya çalışıyordum ama yetmiyor gibiydi. Bir ara öylesine, “*mâ nenseh min âyetin ev nünsihâ ne’ti bi hayrin minhâ ev mislihâ elem ta’lem enne’llâhe ‘alâ külli şey’in kadîr*” (Bakara(2)/106)¹¹ âyetini okuyordum. Birden aklıma buradaki “âyet” kelimesinin yerine tek tek sıkıntılara neden olan yoksunlukları/mağduriyetleri koymak geldi ve içime o an şöyle bir yorum doğdu: *Bu âyet, Hz. Peygamber’e ifade ettiği esas anlamın gölgesinde bana da diyor ki, “üzülme, Allah kaybettiklerinin bir benzerini veya daha iyisini sana da dilerse tekrar verir; zira Allah her şeye kâdirdir”*. Ondan sonra âyeti bu manada her okuyuşumda ferahladığımı hissetmeye başlamıştım’.

Bu yaşanmış kişisel dini tecrübe bize göstermektedir ki, Kur’an’da bir kıssayı asıl önemli kılan şey onun neliği (tarihte bizzat vuku bulduğu şekli) değil; onda zamanı ve mekânı aşip bizim dertlerimize de çare olan anlamdır yani kıssanın dinamizmidir.¹² Tabii ki kıssanın neliği yani tarihte vuku bulduğu yer, zaman ve kişilerden oluşan şekli de önemlidir; zira bu şekil kısmı onu korumamız sağlayan kabuğudur. Ancak kıssayı zaman ötesine taşıyıp evrenselleştiren; onun zaman üstü yapan asıl husus, ondaki her derde çare olan, her zamandaki bireylere konuşan ortak/genel manadır. Anılan bireysel dini tecrübeye konu ayette nesnel/zahiri mana bizzat bazı ayetlerin yürürlükten kaldırılması (neshi) veya ertelenmesi meselesidir. Ancak bu ayet bir ilahi kelam olduğu için onda inanan bireye yönelik zaman ve mekân üstü bir mana da gizlidir. Bu mana, Allah’ın “âyet”i denince buradaki ayetin Kur’an ayeti yanında tüm yarattığı şeyleri (hastalığı, şifayı, zorda kalana yardımı, evreni... vs.) de ihtiva eden geniş/sonsuz açılımı olmaktadır. Aşağıdaki benzer bireysel tecrübe kıssadaki zahiri mananın zaman ve mekânı aşip her inanan için yeni bir anlama nasıl büründüğüne dair güzel bir örnektir:

Abim hastalanmış; cilt kanseri teşhisi konmuştu. Bu kanser türünün tedavisi yoktu ve yayılmaya başlamıştı. Bir türlü hastalığı kabullenemiyor ve abimin iyileşmesini istiyordum. Rabbime sürekli yakarıyor ve daha çok ölümlere dua niyetine okunan Yâsîn suresini değil; bizzat şifa ayetlerini tilâvet ediyordum. Abimin anlaşılın son günleriydi. Ben şifası için yakardıkça sanki o biraz daha ölüme yaklaşıyordu. Rabbim istediklerimin haşa tersini yapar gibi idi ama enteresan olanı ben yine de ümidimi kesmiyor belki son an döner diye inançlı bir şekilde duaya devam ediyordum. Burada ‘istiyorum, vermiyor, öyleyse vazgeçeyim’ diye bir mantık asla işlemiyor; yalvaracak tek kapı var ve o kapıyı ümitsizliğe düşmeden daima çalmaya gayret ediyordum. Abim bir ara iyice düşmüş, başkaları Yâsîn suresini okumaya başlamıştı. Ama ben haşa sanki inadına ümidimi yitirmeden şifa ayetlerini okumaya devam ediyordum. Abimin o son anlarında annem de yanımda idi. Annem bir ara yanıma geldi ve ben şifa ayetlerini okurken kulağıma eğilerek, ‘oğlum, komşu yalvarıyor gelin bir çorba için diye, sevaptır gidip bir çorbasını içelim abinin hatırı için, sonra yine gelir, okur ağlarız’ dedi. Annemin yalvarmaklı ve merhamet dolu talebini kıramadım ve iki kat aşağıya inip komşuda çorba içmeye başladık. Çorbayı yarıya içmiştim ki o anda haber geldi abim vefat etti diye. Çorbayı yarım bırakıp yukarı abimin evine çıktık. O vefat etmişti. Sanki bembeyazdı yüzü. Yâsîn suresini okuyordu herkes. Ben sanki haşa Rabbime küsmüş gibi idim. Ben de o hastalığı

¹¹ “Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir”. Bakara(2)/106. Diyanet Vakfı mealinden.

¹² Bu dinamizm sadece Kur’an’ı veya kıssaları anlamada değil; hadisleri anlamada da geçerlidir. Hz. Peygamber lafzen/statik taklit edilecek bir örnek değil; anlam/dinamizm bakımından örnek alınacak bir şahsiyet; üsve-i hasenedir. Bu konuda bir değerlendirme örneği olarak, Muhittin Düzenli, “Çağdaş Hadis Tartışmaları Bağlamında Dinamik Hadis Algısı”, *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Alguları Sempozyumu (26-28 Kasım 2010)*, Samsun, 2011, s.234.

boyunca devam eden iyileşme ümidimi yine yitirmeden belki dirilir ümidi ile yine şifa ayetlerini okumaya başladım. Enbiyâ(21)83-88. ayetlerini¹³ okuyordum. Hem ağlıyor hem okuyordum şifa niyetine yine bu ayetleri. “Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz” anlamındaki 88. ayeti okudum. Ayetin sonunda yer alan *“işte biz müminleri böyle kurtarıyoruz; kezâlike nunci'l-mu'minîn”* kısmını tam okurken sanki bir güç sağ kolumu tutup abime doğru işaret vaziyetine getirmişti. Adeta kolumla işaret ederek diyordum ki, *“kezâlike nunci'l-mu'minîn; işte biz müminleri böyle kurtarıyoruz”*. O andan sonraki ağlayışımın verdiği manevi huzuru, teselliyi bu satırlarda ifade etmem çok zor; ‘yaşayan bilir’ derler ya; işte o türden bir şeydi bu.

Bir önceki yaşanan bireysel dini tecrübe olayında geçen ayet aslında Tefsir Usulü açısından meşhur nesh (ayetin hükmünü kaldırma veya erteleme) konusuyla alakalı bir husus idi. Ayetin siyak-sibakı (konusu; bağlamı veya ayetin inişine konu olan olaylar) açısından bakılınca nesnel/lafzi anlamı belirttiğimiz üzere bellidir. Bu aktarılan ikinci bireysel dini tecrübe olayında da ayetin konusu (nesnel anlamı) geçtiği tarihsel olaylar içinde açıkça bellidir. Ayetler, Eyyûb ve Yûnus (a.s)’ın örnek hayatından kesitler sunmaktadır. Eyyûb (a.s.)’ın hastalığına sabrı, şifa dilemesi, duasının kabulü bir örnek tarihsel olay içerisinde anlatılmaktadır. Benzer şekilde Yûnus (a.s)’ın da bir anlık öfke ile kavmini terk etmesi ve neticede görevine sabırsızlığı neticesinde düştüğü sıkıntıdan kurtulmak için samimi tevbe edişi örnek gösterilmekte; samimi tevbelerin de mutlaka kabul edileceği anlatılmak istenmektedir. Ayetin tarihsel koşullar içindeki nesnel/zahiri anlamı gayet açıktır. Yûnus (a.s.)’ın kurtuluşu ile örnek olarak anlatılan ikinci bireysel dini tecrübe olayında hastanın kanser neticesinde vefat etmesinin bir tür kurtuluş olarak algılanması arasında nesnel/zahiri/lafzi bir bağlantı aslında yoktur. Fakat “kıssadan hisse” derken aslında anlatılmak istenen şey tam da budur. Yani inanan birey, kıssadaki olayla kendini özdeşleştirerek rahatlatıcı, ruhen tedavi edici bir duygu yaşamakta ve bu ruhi huzur içerisinde yaptığı duanın kabul edileceğine büyük ümit/inanç beslemektedir. Allah bize şah damarından yakın olduğuna göre, geçmiş olaylardaki kişilerin durumuyla kendi durumumuzu özdeşleştirerek bir bakıma *“ya Rabb, Eyyûb ve Yûnus peygamberlere verdiğin şifa gibi; onların dualarını kabul ettiğin gibi benim de şu şu sıkıntularıma bir çare yarat”* diye dua etmekteyiz. Allah’a inancın felsefi açıdan da büyük bir rasyonellik/aklılık ihtiva ettiği, dolayısıyla ona geçmiş olaylardan ilham alarak daha bir içtenlikle yakarışımızın da gayet rasyonel (mantıklı; akla yatkın) olduğu rahatlıkla söylenebilir. Şöyle ki:

¹³ 83. Eyyûb'u da (an). Hani Rabbine: “Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin” diye niyaz etmişti. 84. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik. 85. İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de (yâd et). Hepsisi de sabreden kimselerdendi. 86. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi. 87. Zünnûn'u da (Yûnus'u da zikret). O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde: “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!” diye niyaz etti. 88. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz. Enbiyâ(21)83-88. Diyanet Vakfı mealinden.

a) *Rasyonel açıdan*: Allah vardır ve birdir. Bunun rasyonelliğinde inananlar için bir sıkıntı yoktur. İnsanlık öyle veya böyle bir dine inanmaktadır: Hak veya bâtıl, ilkel veya gelişmiş; milli veya evrensel; kuruculu veya kurucusuz; tanrılı veya tanrısız; tek tanrılı veya çok tanrılı; vahiyli veya vahiylessiz; kitaplı veya kitapsız; misyonerli veya misyonersiz; ahiretli veya ahiretsiz... olsun dünyanın kaba bir tahminle %90'dan fazlasının bir dine inandığı bilinmektedir.¹⁴ Bu durum tanrı inancının rasyonelliği (akla, mantığa yatkınlığı) konusunda bir sıkıntı olmadığını göstermektedir. Tanrıya inanan bir birey ona ait kutsal sözlere somut (tarihsel ve nesnel) anlamları dışında yüksek/evrensel manalar da atfeder. Tanrının varlığındaki rasyonellik nedeniyle kıssalar da bu rasyonellikten doğal olarak nasibini alır.

b) *Psikolojik Açıdan*: Esbaba tevessülden yani rasyonel ve nesnel tedbirleri aldıktan sonra dua etmek zaten inananın sıkıntılara karşı her an kullandığı ve mühimmatı (mermisi) hiç bitmeyen en önemli silahıdır. Duanın psikolojik faydalarını izaha pek de gerek yoktur. Hatta ve hatta inanmayanların bile sıkıntı anında Allah'a inanmak istedikleri; gayri ihtiyari "tanrım (yardım et)" diye tepki verdiklerini gündelik hayatta sık sık duymaktayız. İnternet denilen sanal dünyada buna ilişkin birçok güncel haber okumak mümkündür. Firavun da zaten boğulacağını anlayınca, "Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım!"¹⁵ demişti. Yukarıda aktarılan iki bireysel dini tecrübe olayına benzer yüzlercesini duymak mümkündür. Tanrı ile sohbet anlamına gelen dua ve ibadetin inanan kişi üzerindeki ruhsal yararlarını fazlaca izaha gerek bile yoktur denebilir. İş yoğunluğu nedeniyle depresif bir ruh halindeyken fakültede sergilenen kitaplardan Neale Donald Walsch'in "Tanrı ile Sohbet" adlı eserinin¹⁶ ilk iki cildini kabaca incelemiş ve psikolojik açıdan gayet faydalanmışım. Tanrı her yerde var ve bir olduğu için bir batılı yazarın Tanrı hakkında kendi kültürünce yazdığı samimi şeyler bir Müslümana; bir Müslümanın ki de bir batılı bireye tesir edebiliyor. Bu sade örnek bize, Tanrı ile dua yoluyla kurulan iletişimin dilinin temelde evrensel olduğunu göstermektedir.

c) *Tarihsel, Bilimsel, Pedagojik/Eğitsel ve Sosyolojik Açıdan*: "Tarihten ders çıkarmak" ifadesi de gayet rasyoneldir. Zira gündelik hayatta benzetme (analoji) yoluyla birçok sorunumuza açıklık getiririz. Analoji daha önce verdiğimiz yöntem tablosunda da görüldüğü üzere zaten felsefe ve bilimde de bir tür yöntem olarak kullanılmaktadır. Çocuğun

¹⁴ Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c09/c090266.pdf>, 15.09.2017, Yıl: 1994, Cilt: 09, ss.318-319 (ss.312-320).

¹⁵ "90. Biz, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Nihayet (denizde) boğulma haline gelince, (Firavun:) «Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım!» dedi. 91. Şimdi mi (iman ettin)! Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuşsun. 92. (Ey Firavun!) Senden sonra geleceklere ibret olman için, bugün senin bedenini (cansız olarak) kurtaracağız. İşte insanlardan birçoğu, hakikaten âyetlerimizden gafildirler". Yûnus(10)90-92. Diyanet Vakfı mealinden.

¹⁶ Neale Donald Walsch, *Tanrı ile Sohbet 1*, 1. Baskı, Çevirmen: Nil Gün, Ötesi Yayıncılık, İstanbul, 1999.

öğrenme süreci de aslında büyüklerini örnek alarak veya taklit ederek başlamaktadır. Öğrenme beşikten mezara kadar kesintisiz bir zaman dilimini (süreci) ifade ettiğinden, çocuk için söz konusu olan bu yöntem büyükler için de ömür boyu geçerlidir.

Bugün bir yanlış yapanın karşılaştığı kötü durum ile aynı yanlış yüz yıl veya bin yıl önce yapanın karşılaştığı durum arasında çok yakın benzerlikler vardır. Olumlu örnek verecek olursak bugün bir iyilik yapanın vicdan rahatlığı, halk nezdindeki takdire şayan durumu ve Allah'ın da razı olması gibi karşılaştığı iyi netice ile aynı iyiliği yüz veya bin yıl önce yapanın durumunun benzer olması bizi şaşırtmıyor. Nasrettin Hoca damdan düşmüş, herkes oraya koşmuş ve “doktor çağırın” demiş. Hoca da, “hayır damdan düşen birini çağırın; zira damdan düşenin halinden damdan düşen anlar” demiş. Bu öğretici fıkra da bize şunu ifade etmektedir:

“Benzer olaylar benzer sonuçları doğurur; bir şeyi yapmaya karar vermeden önce onu yapmış olanlardan akıl almak veya tarihte onu yapanların durumunu sorup-okuyup öğrenmek en akıllı-kârlı başlangıç yoludur”. Bilimde dahi bir araştırmayı yapmaya karar vermeden önce, onu yapanlar olmuş mu ona bakıyor ve yapılmışsa konuyu değiştiriyoruz. Yapılmamışsa benzerini yapanların yönteminden akıl alıyor ve öncekilerin araştırmasını yöntem olarak kısmen taklit ediyor kısmen de onların eksik bıraktığını tamamlamış oluyoruz. Bilim de böylece birike birike (birikimsel olarak) ilerlemiş olmaktadır. Bu durumda her dünyevi meselemizde; duada, iş arayışında, hastalığa şifa için, başkasına yardımda, kötülükle mücadelede, iyiliği yaymada, kısaca maddi manevi her derdimize devada geçmişlerimizin güzel geleneklerini kısmen taklit kısmen de geliştirerek devam ettirmek gayet isabetlidir; rasyoneldir, makuldür. Nitekim Kur'an bu doğrultuda Hz. Peygamber'e önceki peygamberlerin ahlak yoluna¹⁷ uymasını istemektedir:

“82. İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.

83. İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.

84. Biz O'na İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve O'nun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmıştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.

85. Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (doğru yola iletmıştik). Hepsini de iyilerden idi.

86. İsmail, Elyesa', Yûnus ve Lût'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık.

87. Onların babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarına da (üstün meziyetler verdik). Onları seçkin kıldık ve doğru yola ilettik.

¹⁷ 1, 2. Nûn. Kalem ve (kalem tutanların) yazdıklarına andolsun ki (Rasûlüm), sen -Rabbinin nimeti sayesinde- mecnun değilsin. 3. Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır. 4. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin. 5, 6. Hanginizde delilik olduğunı yakında sen de göreceksin, onlar da. 7. Doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapan kişiyi en iyi bilendir, hidayete erenleri de en iyi bilen O'dur. Kalem(68)/1-6. Diyanet Vakfı mealinden.

88. İşte bu, Allah'ın hidayetidir, kullarından dilediğini ona iletir. Eğer onlar da Allah'a ortak koşarsalar yapmakta oldukları amelleri elbette boşa giderdi.

89. İşte onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar (kâfirler) bunları inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz.

90. İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben buna (peygamberlik görevime) karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu (Kur'an) âlemler için ancak bir öğüttür".¹⁸

Yüce Allah bize şah damarımızdan daha yakın olduğunu ve samimi dualarımıza mutlaka cevap vereceğini bildirmektedir: “Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakıным. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar”.¹⁹ “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız”.²⁰

Yukarıdaki aktarılan En'âm(6)82-90 ayetleri açısından bakılınca önceki peygamberler Hz. Peygambere örnek; “Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir”²¹ ayetince de Hz. Peygamber ümmetine örnek; gündelik hayatta da müşahede ettiğimiz gibi salih/iyi kullar diğer insanlara örnek²² olduğuna göre, insanoğlunun önünde her konuda ona örnek bir şahsiyetin olması gayet fitri bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilimde, gündelik hayatta, ahlakta, kısaca tüm dünyevi ve uhrevi meselelerde örnek şahsiyetlere muhtaç olmamız, çocuğun anne-babasının korumasına, öğrencinin öğretmenin rehberliğine, çırağın ustasının yardımına, asistanın hocasının yönlendiriciliğine, erin komutanın yetiştirmesine, memurun amirinin aklına, müridin şeyhinin maneviyatına, fakirin zengininin cömertliğine muhtaç olması gibi tabii bir durumdur. Bugünün öğrencisi yarının öğretmeni, bugünün eri yarının komutanı, bugünün müridi yarının şeyhi, bugünün fakiri yarının zengini, bugünün memuru yarının amiri, bugünün çocuğu yarının ebeveyni olabileceği için bir rehber, örnek bir şahsiyete, bir rol modele muhtaç olmamızı da zaten dolaylı olarak herkes gayet normal görmektedir.

Bu durumda şu ana kadar söylenenler göstermektedir ki, Kur'an'da yer alan kıssaların bizzat tarihsel gerçeklikleri (orijinallikleri; otantiklikleri) kadar onların hikâye edilmiş amaçları da önemlidir. Kıssaların somut açıdan gerçekleşmiş olduklarına zaten bir itikadi kural olarak

¹⁸ En'âm(6)82-90. Diyanet vakfi mealinden.

¹⁹ Bakara(2)/186. Diyanet vakfi mealinden.

²⁰ Kâf(50)/16. Diyanet vakfi mealinden.

²¹ Ahzâb(33)21. Diyanet vakfi mealinden.

²² “Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: “«Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır» diye yazmıştık”. Enbiyâ(21)/105. Diyanet Vakfi mealinden. “İçlerinden en makul olanı şöyle dedi: Ben size «Rabbinizi tesbih etsenize» dememiş miydim?” Kalem(68)/28. Diyanet Vakfi mealinden.

inanmaktayız. Onların haşa bizzat gerçekleşmediklerine inanmasaydık, yukarıda aktarılan ikinci bireysel dini tecrübe örnek olayındaki o duygusal dua ile duaya bağlı manevi haz ve bu olaylara benzer yüzlercesi yaşanamazdı. Demek ki kıssalar, aktardığımız rasyonel, psikolojik, tarihsel, bilimsel, eğitsel, sosyolojik ve dini-ahlaki nedenlerden dolayı beşeri hayat için çok mühim görevler icra etmektedir. Bu doğrultuda Kur'an'daki kıssalar pedagojik ve sosyolojik açıdan da önemli fonksiyonlara sahiptir.

Her şeyden önce Kur'an'ı günümüze en doğru ve etkili bir biçimde anlatabilmek öncelikle ilahiyatçıların görevi gibi gözükse de aslında herkes temel doğru dini bilgilere sahip olmakla yükümlüdür. Kur'an'ı herkes ancak yaşayabildiği kadarıyla anlatabilir ve gerçekte yaşanan her gün de bir öncekine göre farklı bir gündür. Bu nedenle Kur'an'ın sürekli anlatılması monoton bir tekrar anlamına değil; yeni yeni dini tecrübelerin ifade edilmesi manasına gelecektir.

Dini doğru öğrenmek ve yaşam öncelikle bir eğitim işi olduğundan ve dini kavramlar da (Allah, melek, cennet-cehennem, ahiret, sevap...) daha çok soyut temelli olduğundan anlaşılır-somut ve eğitsel bir dil/üslup kullanmak çok önem arz etmektedir. Tam bu noktada Kur'an kıssaları çok dikkat çekmektedir. Kıssalar konusunda yapılmış hatırı sayılır çalışmalar aslında mevcuttur.²³ Tekrara düşmemek için burada kısaca *bireylerin olumlu tutum değişimini sağlayan bilinçli uyma davranışı* açısından bu hususa kısaca değinmek yeterli olabilir.²⁴

Bilindiği üzere Kur'an kendini, Mushaf sıralamasında ilk sûresi olan Fâtiha'nın 6. ve ikinci sûresi olan Bakara'nın 2. ayetlerinde bir "*hidâyet kitabı*" olarak tanımlar.²⁵ Fâtiha'nın 5. Mekkî sûre, Bakara'nın da ilk Medenî sûre olması dikkate alındığında, Kur'an'ın en temelde bir "*hidâyet kitabı*" olduğu gerçeğinin tüm vahiy sürecini kapsadığı görülmektedir. Yine bu ve benzeri diğer birçok ayetten *hidâyet* kavramının, en doğru yol veya gerçek

²³ Birkaç örnek olarak, Sadık Kılıç, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", *1. Kur'an Sempozyumu (1-3 Nisan 1994)*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, ss.87-98; İdris Şengül, "Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi", *1. Kur'an Sempozyumu (1-3 Nisan 1994)*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, ss.133-140; İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2006; Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatın Sanatı el-Fennu'l-Kasa'sî*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002; Nadiye Işık (Bulut), *Kur'an'daki Kıssaların Pedagojik Değeri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2001; Mustafa Ünver, "Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Atık ve Kur'an-ı Kerim'e Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi* (Ayrı Basım), Cilt: 37, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2001, ss.73-108'e bakılabilir.

²⁴ Bundan sonraki bilgiler, Eyüpoğlu, "Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları (Sosyolojik ve Pedagojik Açılan)" adlı makaleden kısaca özetlenerek verilecektir.

²⁵ "Hidayet kitabı tabiri, insanların daima yolda olduğuna yani tarih, zaman ve mekâna bağımlı olarak kendilerini belli bir takım gayeler doğrultusunda gerçekleştirmeye çalıştıklarına işaret eder. *Bu durumda Kur'an'ın özü, onun daima tarihsel olarak yolculuk halinde bulunan insanlara eşlik etmesinden ve insanlarla birlikte onun da hareket edişinden (tarih, zaman ve mekâna bağlı oluşundan) başka bir şey değildir...* 'Kur'an yorumu' tabiri... tümel [Kur'an] ile tikelin [yorumun] bir hadise olarak kaynaştığına ve bu hadise içinde aralarındaki düalizmin zaten ortadan kalkmış olduğuna işaret eder... Yorumcu Kur'an'ı muhtelif varlık (metin) formları içinde 'kendisine konuşan' bir şey haline getirirken, Kur'an'ın yorum aracılığıyla açılan anlam dünyası yorumcuyu en azından zihni değişim ve dönüşüme uğratar" (Burhanettin Tatar, "Kur'an'ı Yorumlama Sorunu", *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Van, tarih yok, ss.500-501 [493-508], italik vurgular bize aittir).

kurtuluş yolu olarak İslam'a ulaşma konusunda *rehberlik etmek* anlamında mastar bir kavram olduğu açıkça anlaşılmaktadır.²⁶

Kur'an bir hayat kitabı olduğuna göre onda hayatın her yönüne işaret eden talep ve bilgiler bulmak mümkündür. Kaba bir hesaplamayla Kur'an'ın değindiği konulara ilişkin olarak şu tablo verilebilir:

Kur'an-ı Kerim'in Değindiği Konular ve Oranları ²⁷		
Konunun Genel Adı	Sayfa Adedi	Oran %
İtikad	175	21.1
<i>Tarih ve Kıssalar</i>	147	17.7
Hz. Muhammed (sîret)	125	15.1
Ahlâk	90	10.9
Toplumsal Düzen ve Hukuk	87	10.5
Din	79	9.5
Yaratılış ve Varlıklar	58	7.0
İbadet	28	3.4
Bilgi	28	3.4
Meseller	12	1.4
Toplam 10 Genel Konu	829	100.0

Tablodan da anlaşılacağı üzere Kur'an yaşanan toplumsal hayatla iç içe olan meselelere ilişkin doğrudan söylemlere sahiptir. Bunların içinde kıssaların payı ikinci sırada gelmektedir. Kur'an'ın yaklaşık beşte biri tarih ve kıssalara ilişkin olmaktadır.²⁸ Genel kıssalar içinde bizzat peygamber kıssalarının oranına dair de aşağıdaki tablo irdelenebilir:

Kur'an-ı Kerim'de Tarih ve Kıssalara İlişkin Ayetlerin Oranları ²⁹			
Konu	Ayet Sayısı	Sayfa Adedi	Oran %
Tarih ³⁰	350	29.5	20.9
Peygamber Kıssaları	1328	102.9	72.7
Diğer ³¹	107	9.1	6.4
Toplam	1785	141.5	100.0

²⁶ Bakara(2)/2'de muttakilere (manevi azaba sevk eden her şeyden uzak duranlara) bir yol gösterici anlamında; Tâhâ(20)/10'da ise kaybolana yolu tarif edecek bir bilen/rehber anlamında kullanılmıştır. İlki dinde kazandığı ıstılah/semantik anlamını, ikincisi ise lügat/etimolojik anlamını ifade etmektedir. Bu bağlamda daha geniş bilgi için bir örnek olarak, Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Cilt: 1, 1988, s.74,98-99'a bakılabilir.

²⁷ Bu tablo, Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 5. Baskı, Fecr Yayınevi, Ankara, 2001 adlı konulu mealden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır. Tabloda tarih ve kıssalara ilişkin olarak verilen 147 sayfalık tutar ile bir sonraki tabloda aynı hususla alakalı olarak verilen 141,5 sayfalık tutar arasındaki fark, Kur'an metni ve mealler dışında yapılan açıklamaların ikinci tabloda işlem dışı tutulmasından kaynaklanmaktadır. İlk tablo daha genel bir bakış açısı sunmak amacıyla hazırlandığından anılan açıklamaların istatistiksel işlemden çıkarılmasına gerek görülmemiştir.

²⁸ Ayet sayıları açısından bu oran, Kur'an'ın toplam 6188 ayetinin % 28.84'üne tekabül etmektedir. Ayetlerin kelime oranları açısından benzer hacimlere sahip olmamaları nedeniyle sayfa sayısı bazında verilen yüzdeler daha doğru olacağı söylenebilir. 6188 sonucunu Ateş'in mealinden bizzat hesaplayarak elde ettik: Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tarih yok, s.XXXIII.

²⁹ Bu tablo da, Özsoy ve Güler'e ait anılan konulu mealden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır. Oranlar, sayfa hacmi temel alınarak hesaplanmıştır. Ayetlere göre oranlama yapılamamasının nedeni, ayetlerin bazılarının birkaç kelimedenden bazılarının ise birçok kelimedenden oluşmasıdır.

³⁰ Tarihin Anlatılış Amacı (24 ayet; 2,8 sayfa); Sünnetullah (36 ayet; 3,5 sayfa); Helak (60 ayet; 4,5 sayfa); Helak Nedenleri (37 ayet; 3,5 sayfa); İyilere Yardım (21 ayet; 2,4 sayfa); Helak ve Azap Tehditleri (172 ayet; 12,8 sayfa).

³¹ Diğer Tarihi Şahsiyetler, Topluluklar ve Olaylar: Lokman (8 ayet; 1,0 sayfa); Zülkarneyn ve Ye'cüc-Me'cüc (14 ayet; 1,1 sayfa); Ashâb-ı Kehf (14 ayet; 1,7 sayfa); Ashâb-ı Uhdûd (6 ayet; 0,4 sayfa); Ashâb-ı Karye (17 ayet; 1,0 sayfa); Tübba' Kavmi (2 ayet; 0,4 sayfa); Ress Halkı (5 ayet; 0,4 sayfa); sebелiler (30 ayet; 2,5 sayfa); Romalılar (6 ayet; 0,3 sayfa); Fil Olayı (5 ayet; 0,3 sayfa).

Genel kıssalar içinde bizzat peygamber kıssalarının oranı % 72,7'dir. Peygamberler içinde de en çok zikredilen ilk sekiz peygamber Hz. Musa, Harun, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf ve İsa'dır:

Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Kıssalarına İlişkin Ayetlerin Oranları ³²			
Peygamberler	Ayet Sayısı	Sayfa Adedi	Oran %
Hız. Âdem ve Ailesi	54	4.3	4.2
Hız. İdris	3	0.3	0.3
Hız. Nuh	112	7.7	7.5
Hız. Hud ve Ad Kavmi	56	4.7	4.6
Hız. Sâlih ve Semûd Kavmi	69	4.4	4.3
Hız. İbrahim, İsmail ve İshak	163	10.3	10.0
Hız. Yakup ve Yusuf	105	10.0	9.7
Hız. Lut	76	5.3	5.1
Hız. Eyyub	8	1.0	1.0
Hız. Şuayb ve Medyenliler	29	2.1	2.0
Hız. Musa, Harun ve İsrailoğulları	473	37.3	36.2
Hız. Davud ve Süleyman	67	5.7	5.5
Hız. İlyas, Elyese'a ve Zülkifl	13	0.5	0.5
Hız. Yûnus	16	1.2	1.2
Hız. Zekeriyâ ve Yahyâ	17	1.1	1.1
Hız. İsa ve Meryem	67	7.0	6.8
TOPLAM	1328	102.9	100.0

Kur'an'da kıssaların bu denli bir yoğunluk oluşturmasındaki gayenin sade ve açık olduğu söylenebilir. Bu gaye kısaca, *bir taraftan inananları teselli etmek, müjdelemek*,³³ *diğer taraftan da şımarık inkârcuları uyarmak*³⁴ biçiminde ifade edilebilir. Kur'an'ın tarihsel malumat vermesi, toplumsal bireylere Allah'ın kulları olduklarını hatırlatmak ve Allah'ın onları başıboş bırakmayacağını bilmelerini sağlamak amacına yöneliktir. Başka bir ifadeyle Kur'an'da kıssaların zikredilmesindeki esas gaye, beşeri tarihin sonuna veya kısaca yevmü'd-din'e (nihai ödül-ceza gününe) kadar Allah'ın insanları imtihana devam edeceğini bilip ona göre davranmalarını sağlamaktır.

Teselli ve uyarı dışında Kur'an'a göre peygamber gönderilmesinin diğer önemli bir nedeni model bir şahsiyetin insanlara sunulmasıdır. Pedagojik açıdan bakıldığında, nasıl ki çocuk önce anne-babasını taklitle öğrenmeye başlar ve onun ilk model şahsiyeti anne-babası olur; benzetilebilecek şekilde, toplumsallaşma yani topluma uyumu öğrenme de ömür boyu sürer ve bu süreçte de bireyin model bir şahsiyete ihtiyacı vardır. Ömür boyu süren toplumsallaşmada, ailedeki anne-babanın ve okullardaki öğretmenlerin yerini peygamber türünden model şahsiyetler almaktadır:

³² Bu tablo, Özsoy ve Güler'e ait anılan konulu meal den yararlanarak tarafımızdan hazırlanmıştır. Oranlar, sayfa hacmi temel alınarak hesaplanmıştır.

³³ "Elçilerin haberlerinden senin yüreğini pekiştirecek her şeyi sana anlatıyoruz. Bunlarda sana hak, mü'minlere öğüt ve hatırlatma gelmiştir" (Hûd(11)/120, Özsoy ve Güler'in mealinden).

³⁴ "Her millete: "Allah'a tapın ve Tağut'tan kaçının!" (diyen) bir elçi göndermişizdir. Allah, onların kimini doğru yola erıştirdi, kimi de sapıklığı hak etti. Yeryüzünde gezin ve yalanlayanların sonlarının nasıl olduğuna bakın" (Nahl(16)/36, Özsoy ve Güler'in mealinden).

“Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir”.³⁵

Tarih ve kıssalara ilişkin orana Hz. Muhammed'e ait (sîret) ayetlerini de ilave ettiğimizde genel oran (17,7+15,1=) % 32,8'e çıkmaktadır ki *bu sade istatistiksel veri bile bize, sadece ailedeki çocuklar veya okullardaki öğrenciler için değil; toplumun tüm bireyleri için gerekli olan model şahsiyetin peygamberlerden başkası olamayacağını göstermektedir.* Ancak, peygamberlerin artık hayatta olmadığı günümüz toplumlarında ise bu rolü kim üstlenecektir? Elbette ki Kur'an ve sünnete uygun ahlaki bir hayat yaşayan her birey potansiyel bir model şahsiyet olacaktır. Tıpkı peygamberlerin toplumlarında, çocuk, baba, koca, işçi, çiftçi, çoban, usta, öğretmen, komutan, devlet başkanı, imam... ve benzeri birçok sosyal rolün gereğini en güzel şekilde icra etmelerinde olduğu üzere, bu model şahsiyetler de hayatın her alanında ve aşamasında davranışlarıyla topluma örnek olacaklardır.

Kur'an, Allah'a imandan hemen sonra evrensel bir ahlaki ilke olarak dürüst davranılmasını istemekte,³⁶ dürüstlüğün karşıtı olarak ikiyüzlülüğü ise en kötü ve bu nedenle cezası en ağır bir ahlaki bozukluk olarak nitelemektedir.³⁷ İkiyüzlülük, kerhen uymayı veya benimsenmemiş uyma davranışını ifade eder. Uyma davranışı içten olmayınca, toplumda samimiyet azalır ve sosyal bireyler arasındaki birlik bağı zayıflar. Bu da toplumun merkez gücünü yitirmesi demektir. Bu nedendir ki, sosyoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinin en temel sorusu “*insanlar neden ortak davranışlarda bulunur?*” biçiminde ifade edilegelmiştir. Bu soruya aranan cevapların serüvenine kısaca baktığımızda, benimseyerek uyma davranışında karar kılındığını görürüz:

İnsanların Ortak Davranışlarda Bulunmasını Açıklayan Ana Kavram Nedir? ³⁸	
<i>17 VE 18. YÜZYIL</i>	
Thomas Hobbes	Kuvvet ve egoizm
Adam Smith	Kişisel çıkar
Jeremy Bentham ve James Mill	Hazcılık, zevk düşkünlüğü
<i>19. YÜZYIL</i>	
J. J. Rousseau	sosyal kontrat
W. Wundt	dil
Durkheim	din
G. H. Mead	sembolik etkileşim

³⁵ Ahzâb(33)/21. Diyanet Vakfı mealinden (<http://www.kuranmeali.com/Siralama.asp>, 10.06.2017).

³⁶ “ ‘Rabbimiz Allah'tır’ deyip, sonra doğru olanların üzerine melekler iner: ‘Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin! (derler)’ ” (Fussilet(41)/30, Ateş'in mealinden).

³⁷ “İnsanlardan öyleleri de var ki, inanmadıkları halde ‘Allah'a ve âhiret gününe inandık’ derler... İyi bilin ki onlar bozgunculardır; fakat anlamazlar... (Onlar) sağdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar (Hakk'a) dönmezler” (Bakara(2)/8,12,18); “Doğrusu ikiyüzlüler, ateşin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın” (Nisâ(4)/145); “Onlara [münafıklar] (Allah'tan) mağfiret dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah onları bağışlamayacaktır” (Münâfikun(63)/6); “Andolsun, ikiyüzlüler, kalblerinde hastalık bulunanlar, şehirde kötü haberler yayanlar (bu yaptıklarından) vazgeçmezlerse... Lânetlenirler, nerede rastlansalar yakalanır, öldürülürler: Allah'ın önceden geçen (millet)ler arasında (uygulanan) yasası budur (peygamberlere karşı ikiyüzlülük edenler öldürülürler). Allah'ın yasasını değiştirme(ye imkân) bulamazsın” (Ahzâb(33)/60-62). Ateş'in mealinden.

³⁸ Bu tablo, Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, 7. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 11-22,68-71,125'teki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

F. Allport	birey psikolojisi
20. YÜZYIL (1920-1950 ARASI)	
Mc Dougall	içgüdü
Ross	taklit
Allport	öğrenilmiş davranış
Kurt Lewin	grup dinamiği
20. YÜZYIL (1950 SONRASI)	
Uyma Davranışı →→→→→	Bilinçli (benimseyerek) uyma
	Az bilinçli (özdeşleşerek) uyma
	Çok az bilinçli (itaat ederek) uyma

Eğer uyma davranışı bilinçli olarak sergilenmişse bir tutum değişiminden söz edilebilir. Başka bir ifadeyle, bilinçli uymada tutum değişimi varken, diğerlerinde az ya da çok azdır:

“Cezalandırılmamak veya ödüllendirilmek için bir davranışı yapmak *itaat adını verebileceğimiz uyma davranışı* ile gerçekleşir ve bu tür bir uyma davranışında tutum değişiminin olduğu pek söylenemez. Beğendiği gibi olmak için bir davranışı icra etmek ise, *özdeşleşme adını verebileceğimiz uyma davranışı* ile gerçekleştirilir ve bu uymada kısmi bir tutum değişiminden söz edilebilir. Ancak bunun da yeterince içselleştirilmiş bir tutum değişimi olduğu pek söylenemez. Doğru olanı yapmak amacıyla bir davranışta bulunmaya gelince, *benimseme adını verebileceğimiz uyma davranışı* ile gerçekleştirilen bu uymada ise tam bir tutum değişiminden rahatlıkla söz edilebilir. İçselleştirilmiş bir değişim çağrısı açısından bu tür bir uyma en etkin uyma davranışı olarak dikkat çekmektedir”.³⁹

Peygamber kıssalarının değindiğimiz sosyal psikolojik kavramlarla ilişkisine gelince şunlar ifade edilebilir: Kur'an'ın esas gayesi insanın hidayet bulmasıdır. Zira hidayet demek kısaca dünya ve âhiret huzuru demektir.⁴⁰ Bu huzuru sağlayacak temel ahlaki davranış iman ve samimiyettir; başka bir ifadeyle imanda samimiyettir. Allah inancı ve bu inançta samimiyet olmayınca, bireyin bencil çıkarları uğruna ikiyüzlülük sergilemesini engelleyecek bir güvenlik aracı kalmamış demektir. Bu duruma düşen bir toplumda kısa sürede kargaşa çıkabilir ve toplum birliğini kolaylıkla kaybedebilir. Kur'an kıssaları da bu gerçeğe işaret etmektedir:

Kur'an'a Göre Önceki Toplumların İki Ana Helak Nedeni ⁴¹	
1→ İNANÇSIZLIK	
Allah'a inanmamak, şükretmemek, putlara tapmak	6 örnek ayet
Elçileri dinlememek, yalanlamak, alaya almak	16 örnek ayet
2→ KÖTÜ DAVRANIŞ	
Bozgunculuk, şımarıklık, taşkınlık ve katı kalplilik	15 örnek ayet

³⁹ Osman Eyüpoğlu, “İbn Haldun'un Günümüz Sosyal Psikolojisine Katkısı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Ağustos-Ekim 2004, s.6-7.

⁴⁰ “Bu Kur'an dosdoğru yolu göstermekte, imanlarına yaraşır güzellikte davranışlar sergileyen müminlere mükâfatlarının çok büyük olacağını müjdelemekte; ahirete imanı olmayanlara da cehennemde çok müthiş bir azap hazırladığımızı bildirmektedir” (İsrâ(17)/9-10, Öztürk'ün mealinden).

⁴¹ Bu tablo, Özsoy ve Güler'e ait konulu mealden yararlanılarak hazırlanmıştır. Tabloda anılan örnek ayetler: Allah'a inanmamak, şükretmemek, putlara tapmak: Yûnus(10)/13; Hûd(11)/101; Ra'd(13)/32; Kasas(28)/58; Ahkaf(46)/28; Talak(65)/8. Elçileri dinlememek, yalanlamak, alaya almak: İbrahim(14)/13-14; Enbiya(21)/41; Furkan(25)/38-39; Rum(30)/47; Sad(38)/12-13; Mü'min(40)/5,22,83; Zuhuruf(43)/7; Kaf(50)/12-14; Teğâbün(64)/6. Bozgunculuk yapmak, şımarık olmak, taşkınlık etmek, katı kalpli olmak: En'âm(6)/43-44; İsrâ(17)/16; Ankebut(29)/39; Necm(53)/50-51; Fecr(89)/6-14.

Toplumların helakinin nedeni kendi eylemleridir: “Ey Peygamber! Senin rabbin, ahalisi inanç ve ahlak konusunda durumunu düzeltmeye çalıştığı sürece hiçbir memleketi durduk yere helak etmez”⁴²; “Allah’ın buyruklarını hiç umursamayan kâfir-müşrik[-münafık] halkın işledikleri günahlar yüzünden gerek şehirlerde gerek kırsal kesimlerde düzen bozuldu”.⁴³

Tüm bunlar göstermektedir ki, geçmişte de günümüzde de beşeri sorunlarımız, bireyleri yeterince sosyalleştiremeyişimizden; onlara olumlu anlamda tutum değişimi kazandıramayışımızdan kaynaklanmaktadır. Bu da, dinî-ahlakî kavramları onlara bilinçli bir şekilde yani benimseterek öğretilmediğimiz anlamına gelmektedir. Anlaşılan o ki, gerek aile ve camilerimiz gibi yaygın ve gerekse okullarımız gibi örgün eğitim kurumlarımızda kuru bir itaat türü eğitim vermeye devam etmekteyiz.

Kur’an kıssalarından toplumsal ve pedagojik açıdan yeterince yararlanmak, örgün ve yaygın tüm eğitim kurumlarımızda itaat türü değil de benimseme/içselleştirme türü bir yöntemin izlenebilmesine bağlıdır. Bir şeye onun doğruluğuna inanarak uymak, imanla amelin kesiştiği veya özdeşleştiği noktaya işaret eder.

Bireyin dürüst olmasına muhtaç olan Allah değil, öncelikle bireyin bizzat kendisi ve sonra toplumdur. Bu temel ahlaki ilkenin davranışlara yansımaları için bireyin birkaç açıdan desteklenmesi gerekir:

- a) *Aklî Destek*: Bunlardan belki de ilki bunun akli bir gereklilik olmasıdır. Zira birey dürüst olmazsa başkalarının da ona dürüst davranmayacağını akli olarak rahatlıkla bilir.
- b) *Vicdanî Destek*: Dürüst olan birey doğruya tabi olmanın iç huzurunu yaşar.
- c) *Sosyal Destek*: Sonra dürüstlük sosyal saygınlığı da beraberinde getirir.
- d) *Dinî Destek*: Ayrıca dürüst olmak Allah’ın hoşnutluğunu kazanmanın en önemli/ilk ilkesidir.
- e) *Tarihsel Destek veya Kıssa Desteği*: Nihayet kıssaların devreye girdiği aşama olarak, dürüst davrananlar tarih boyunca pişman olmamış, dürüstlüğü aykırı davrananların ise er veya geç hüsrana uğramışlardır.

OLUMLU TUTUM DEĞİŞİMİNDE KISSALARIN ROLÜ		
Tutumun İman Boyutu:	İmanın Amelîleşmesine Yardımcı Olan Unsurlar:	Tutumun Amel Boyutu:
	← Aklî destek →	
	← Vicdanî destek →	
Dürüstlüğü İnanan Birey ↔	← Sosyal destek →	↔ Dürüst Davranan Birey
	← Dinî destek →	
	← Tarihsel destek: <i>Kıssalar</i> →	

⁴² Hûd(11)/117, Öztürk’ün mealinden.

⁴³ Rûm(30)/41, Öztürk’ün mealinden. “Bir toplum sahip olduğu dinî-ahlakî değerleri kötü yönde değiştirip dönüştürmedikçe Allah da o topluma nasip ettiği (esenlik, huzur, güç, iktidar, refah ve zenginlik gibi) nimetleri durduk yere geri almaz” (Enfâl(8)/53, Öztürk’ün mealinden); “Ama onlar (saptılar, haksızlık ettiler. Böylece onlar) bize zulmetmediler, fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı” (A’raf(7)/160; Ateş’in mealinden).

“Sokma akıl sekiz adım gider” ve “bir musibet bin nasihatten evladır” gibi özdeyişler, benimseyerek uyma davranışının önemine de işaret ederler. Benimseyerek uyma davranışında tecrübe/uygulama çok önemlidir. Zaten eğitimde en etkili öğrenmenin bizzat yaparak/yaşayarak öğrenme olduğu ifade edilmektedir. Okuyarak, dinleyerek, görerek ve yaparak/yaşayarak öğrenmenin kalıcılıkları şu şekilde karşılaştırılmaktadır:

Öğrenme Piramidi ⁴⁴	
Okuyarak öğrendiklerimizin	% 10'unu
Dinleyerek öğrendiklerimizin	% 20'sini
Görerek öğrendiklerimizin	% 30'unu
Dinleyerek ve görerek öğrendiklerimizin	% 50'sini
Dinleyerek, görerek ve sesli tekrar ederek öğrendiklerimizin	% 80'ini
Yaparak/uygulayarak/yaşayarak öğrendiklerimizin	% 90'ını
hatırlarız.	

Teknik lisenin motor tamirciliği bölümünde okuyan bir öğrenciye tablodaki yöntemlerden her birini ayrı ayrı kullanarak, bir motorun nasıl sökülüp tekrar eski haline getirildiğini öğretebiliriz. Kuşku yok ki, *yap/uygula/yaşa yöntemi* sayesinde öğrenci en kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirecektir. Bu süreçte öğrenciye motoru tek başına onlarca defa söküp takma imkânı sunabilir; öğrencinin öğrenmesi uğruna motorun tekrar kullanılamaz hale gelinceye kadar hırpalanmasını dahi göze alabilir ve amacımıza ulaşabiliriz.

Ancak aynı öğrenciye kırmızı ışıkta durmamanın nasıl felaketlerle sonuçlanabileceğini *yap/uygula/yaşa yöntemi* ile anlatamayız. Burada motor örneğinde olduğu üzere öğrencinin eline deneyeceği şeyin nesnesini veremeyiz. Ona kırmızı ışıkta durmanın önemini kaza yapıp yaralanmasını sağlayarak öğretemeyiz. Burada ona, aklının ve vicdanının sesine kulak vermesini, toplumsal kurallara uymasını, Allah'ın emrinin de zaten bu doğrultuda olduğunu ve en önemlisi *olmuş/tarihsel olaylara ait sözlü-yazılı haberler ve varsa kamera görüntülerinden ibret alması gerektiğini* söylememizden başka çare yoktur.

Yine aynı öğrenciye dürüst davranmanın önemini de, yalan konuşup başına tatsız olayların gelmesini sağlayarak öğretemeyiz. Bu noktada kırmızı ışıkta durmanın önemini anlatmakla dürüst davranmanın önemini anlatmak arasında büyük benzerlikler kurulabilir:

OLUMLU TUTUM DEĞİŞİMİ AÇISINDAN KIRMIZI IŞIKTA DURMA İLE DÜRÜST DAVRANMANIN KARŞILAŞTIRILMASI		
Kırmızı Işıktaki Durmak	Tutum Değişimine Yardımcı Olacak Unsurlar	Dürüst Davranmak
Saygı duy, saygı gör	←← Akıl destek →→	Dürüst ol, dürüstlük gör
Doğru yaptım, huzurluyum	←← Vicdanî destek →→	Doğru yaptım, huzurluyum
Kurallara uyan bir vatandaş	←← Sosyal destek →→	İyi bir vatandaş
Allah kurallara uyanı sever	←← Dinî destek →→	Allah dürüstleri sever
Kırmızı ışıkta durmayanların kazalara sebebiyet vererek nasıl kötü sıkıntılara katlanmak zorunda kaldıklarına; yaralanıp	← Tarihsel destek →	Beşeri dünyanın başlangıcından beri dürüst davranmayan insan ve toplumların nasıl felaketlerle karşılaştıklarına dair masallar,

⁴⁴ <http://www.cagdasegitimci.net/ogrenmepiramidi.html>, 21 Ekim 2008 Salı.

yaraladıklarına, sakat kaldıklarına, kınandıklarına... dair yazılı ve sözlü haberler ve kamera kayıtları...	hikâyeler, tarihi haberler, belgeler, filmler, gerçek görüntüler ve kıssalar...
--	--

Tablodan da anlaşılacağı üzere, kırmızı ışıkta durmanın önemi anlatılırken geçmiş kazalara ait görüntüler nasıl caydırıcı olabiliyorsa, benzer şekilde dürüstlüğü önemi de anlatılırken **gerçek tarihi haberler** ve özellikle bunların Kur'an örneğinde görüldüğü üzere etkileyici bir edebi üsluba sokulmuş biçimleri olarak **kıssalar** benzer derecede caydırıcıdır. Kıssalar ve onların başarılı bir biçimde sinemaya aktarılmış yorumları, dürüstlüğü terk eden insan ve toplumların kaçınılmaz helakini en etkili bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu olası hadisenin sanki tekrar oluyormuşçasına canlı bir anlatımıdır ki, öğrenme piramidinde *yap/uygula/yaşa* yöntemine denk düşmektedir. Kısaca, kıssalarla kötülere adeta 'et de gör'; iyilere ise 'müjdeniz yakındır' mesajı verilmektedir.

Kur'an'ın amacı ne ise kıssaların anlatılış amacı da odur. İnanç özgürlüğünü tanıyan ve koruma altına alan⁴⁵ Kur'an'ın amacı kısaca, toplumda tüm iyi değerlerin egemen olmasını sağlamaktır.⁴⁶ En üst iyi değerlere ilişkin sade bir örnek olarak şu tablo sunulabilir:

KUR'AN'IN AMACI OLAN EN ÜST İYİ DEĞERLER	
<i>Değerler</i>	<i>Kısa Açıklamaları</i>
Allah'a iman etmek	Tüm evreni insanın maddi-manevi huzuruna uygun olarak yarattığı için
Peygamberleri örnek almak	Ahlaklı yaşantılarıyla tüm insanlık için en güzel model şahsiyetleri oluşturdukları için
Dürüst olmak	Kendine istediğini başkalarına da istercesine bir hayat yaşamak
Şükretmek	Dünyadan başkalarını da düşünerek kanaatkâr bir biçimde faydalanmak
Kötülükle mücadele etmek	Vicdanlara yapılacak her tür baskı-şiddetle ve bir temel insanlık ayıbı olarak yoksullukla en güzel/etkili bir biçimde mücadele etmek

Kur'an'ın tabloda kısaca özetlemeye çalıştığımız ana amaçlarına ulaşmak için kullandığı en temel eğitim araçlarından biri kuşkusuz kıssalardır. Zira kıssalar, işaret edilen iyi değerlere sahip çıkanlar için dünyevi ve uhrevi bir müjde; bu değerlere karşı olanlar için de yine dünyevi ve uhrevi bir ikazdır.

KUR'AN KISSALARININ NÜZÛL DÖNEMİNE YÖNELİK TEMEL İKİ MESAJI	
Temel iyi değerlere sahip çıkanlara <i>yardım</i> etmek; müjde/teselli	Bu iyi değerlere sahip çıkan toplumlar bunun yararını dünyada zaten görmüştür, ahirette de ayrıca ödüllendireceklerdir
Temel iyi değerlere karşı çıkanlara <i>engel</i> olmak; ikaz/korkutma	Bu iyi değerlere karşı çıkan toplumlar bu kötü amellerinin cezasının bir kısmını dünyada zaten çekmiştir, eksik kısmın ve inançsızlığın hesabı ahirette ayrıca sorulacaktır

⁴⁵ "İman konusunda asla zorlama yoktur! (Dileyen imana gelir, dileyen kâfirliği tercih eder). Kaldı ki artık hak ve hakikat ayan beyan ortaya çıkmış, doğru ile yanlış birbirinden ayrılmıştır" (Bakara(2)/256, Öztürk'ün mealinden); "Sizin dininiz size, benim dinim banadır [siz ve ben kendi dini inançlarımızı özgürce yaşayabiliriz]" (Kâfirûn(109)/6, Ateş'in mealinden); "'(Ey Muhammed), sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin" (Ğâşiye(88)/21-22, Ateş'in mealinden).

⁴⁶ "Fitne kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse muhakkak ki Allah, ne yaptıklarını görmektedir" (Enfâl(8)/39, Ateş'in mealinden) anlamındaki ayette geçen din kelimesi, bir önceki ve bir sonraki (Enfâl(8)/38,40) ayetler ve inanç özgürlüğüne ilişkin yukarıda verdiğimiz diğer ayetler (Bakara(2)/256; Kâfirûn(109)/6; Ğâşiye(88)/21-22) bağlamında ele alındığında, herkesin zorla İslam'a girmesi anlamına değil, inanca yönelik baskı ve zulme karşı nihai zafere ulaşınca kadar direnme anlamına gelmektedir ki bu direnme de meşru bir nefsi müdafaa olmaktadır.

Kıssalar, günümüz insanı için de bir müjde ve ikaz amacı taşır. Kıssaların günümüz insanı için ihtiva ettiği amaçları, biri *somut* diğeri de *soyut* amaç olarak iki kategoride ele alabiliriz. Somut amacı kısaca tarihten *ibret* almak; soyut amacı da *tarih bilinci* kazanmak olarak ifade etmek mümkündür:

KUR'AN KISSALARININ GÜNÜMÜZE YÖNELİK TEMEL İKİ MESAJI	
Somut Amaç: Gerçekleşmiş mücadelelerinden çıkarmak; <i>ibret</i> almak	Bizzat iyi-kötü dersler “Şimdi yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önceki nice [inkârcı ve azgın] nesilleri yok etmiş olmamız, onları doğru yola sevk etmez mi? Doğrusu, bunlarda akıl sahipleri için ibretler vardır” ⁴⁷ .
Soyut Amaç: Geleceğe sağlam kurmak; <i>tarih bilinci</i> kazanmak	Geçmişten bir köprü Allah, kullarını yalnız bırakmamaktadır; iyilere er veya geç bizzat dünyada da yardım etmektedir. Kötüler de cezasını hem dünyevi hem uhrevi olarak çekmektedir. Bu, “Allah’ın tarih içindeki davranış tarzı”; ⁴⁸ değişmeyen yasadır (sünnetullah). İnsan, değişmeyen bu tarihsel akışı bilirse ve hep ona göre davranırsa sağlam bir tarih bilincine sahip olmuş olur; hatalardan dersler çıkaran ve bu sayede en az hata yapan bir kul olur. Tarih bilincine sahip toplumlar da, <i>geçmişle gelecek arasında en sağlam köprüyü</i> kuran ve bu nedenle en sağlam/huzurlu toplumlar olacaktır.

Başka bir ifadeyle kıssalar, bireyin, Allah’a iman, peygamberlere ittiba, dürüstlük, merhamet, sabır, şükür, yardımseverlik... ve benzeri dini-ahlaki ilkelere daha bir samimiyetle uymasını sağlayan araç unsurların başta gelenlerindedir. Kıssalar kısaca, toplumun dini-ahlaki eğitiminde en etkili motivasyon unsurlarındandır.

Toplumun Dini-Ahlaki Eğitimi Açısından Zikri En Çok Geçen Peygamber Kıssalarının Amaçladıkları Temel Mesajlar ⁴⁹	
<i>Kıssalar</i>	<i>Verdiği Ana Mesajlar</i>
Hz. Âdem	<i>Sevmek</i> : Yaratma sevgiyle başladı; Allah, insanı halifesi yapacak derecede sevmiştir (2/30-34). <i>Affedici Olmak</i> : Allah sevdiği halifesine kötü günde (yasak meyveden yediğinde) de terk etmemiştir (2/35-37).
Hz. Nuh	<i>Adaletli Olmak</i> : Allah kullarına eşit muamele eder; Nuh’un oğlu da olsa merhametli adaletinin gerektirdiği cezadan vazgeçmez (11/42-47).
Hz. Hud	<i>Büyüklenmemek</i> : Âd kavmi gücüyle şımarı ve helak oldu (41/15).
Hz. Sâlih	<i>Dürüst Olmak</i> : Semûd kavmi istedikleri mucizeye karşı nankörlük ettikleri için cezalandırıldılar; zira mucizeyi isterken dürüst değillerdi (26/153-158). Mucizeyi, İbrahim (2/260) ve Musa (7/143) gibi karşılamadılar.
Hz. İbrahim, İsmail ve İshak	<i>Merhametli Olmak</i> : Ayırım gözetmeden her insana merhamet etmek esastır; bu İbrahim’in babası (19/42-48) da olabilir Lut kavmi de olabilir (11/74-76). <i>Aklı Kullanmak</i> : Hz. İbrahim, sade bir akli muhakemeyle dahi Allah’ın varlığına inanabileceğini gösterdi (6/74-78).
Hz. Yakub ve Yusuf	<i>Ahlaklı/Namuslu Olmak</i> : Yusuf en zor şartlarda bile nefesine direnmeyi başaran bir sembol oldu (12/23-30). <i>Hasetçi Olmamak</i> : Yusuf’u kardeşleri bile kıskandı (12/7-20). <i>Affedici Olmak</i> : Yusuf kendini kuyuya atan kardeşlerine bile iyilik yaptı (12/88-102).
Hz. Lut	<i>Sapıklık Yapmamak</i> : Lut’un kavmindeki lutilik hastalığı helaklerine neden olmuştur (27/54-55).
Hz. Eyyub	<i>Sabırlı Olmak</i> : Eyyub sabırlı olanların model şahsiyeti oldu (38/44; 21/83-84).
Hz. Şuayb	<i>Şımarık Olmamak</i> : Medyenliler uyarıyı hafife aldılar ve helak oldular (26/185-190).
Hz. Musa ve Harun	<i>İki Yüzlü Olmamak</i> : Hz. Musa’ya mucizelere rağmen inanmayacağını söyleyenler bir sürü azaba maruz kaldı, azabı görünce af dilediler, azap kalkınca yine inkâra başladılar ve nihai helaki hak ettiler (7/132-137). <i>İnatçı olmamak</i> : Büyücüler bile asa mucizesi karşısında secde ederken (7/106-126), Firavun’un inadı sonunu hazırladı (26/60-68).

⁴⁷ Tâhâ(20)/128, Özsoy ve Güler’in mealinden, s.694.

⁴⁸ Özsoy ve Güler, s.696. Sünnetullahla ilişkin belki de en doğrudan lafza sahip ayet Mücâdele(58)/21’dir: “Allah: “Andolsun ki, Ben ve elçilerim üstün geleceğiz” diye yazmıştır. Allah güçlüdür, üstündür” (Özsoy ve Güler’in mealinden, s700).

⁴⁹ Bu tablo, Özsoy ve Güler’in mealinden (725-830. sayfalarındaki) ilgili ayetlerin kabaca taranması suretiyle oluşturulmuştur.

	<i>Aşırı Meraklı Olmamak</i> : Hz. Musa, Hızır'la tabi tutulduğu sınavda aşırı merakına mağlup oldu (18/65-82). <i>Korkak Olmamak</i> : Allah'ın sayısız lütuflarına rağmen korkaklık göstererek savaşa Musa'yı ve Rabb'ini gönderenler 40 yıl eğitim akıllanma cezasına çarptırıldı (5/20-26).
Hz. Davud ve Süleyman	<i>Cimri/Hasetçi Olmamak</i> : Hz. Davud, 99 koyunu olan bir kardeşin diğer kardeşinin tek koyununda gözü olması hadisesinde adaletle hüküm verir (38/17-24). <i>Şımartmamak</i> : Hz. Davud ve Süleyman'ın rüzgâra, şeytan ve cinlere söz geçirecek kadar güçlü olmaları onları şımartmamış; adaletli hüküm vermeye ve şükretmeye devam etmişlerdir (21/78-82; 34/10-14; 27/15-19; 38/17-20,26; 39-41).
Hz. Yûnus	<i>Tövbekâr Olmak</i> : Yûnus bir hatasından dolayı tövbe ediyor ve Allah da onu affedip yutan balıktan sağ salim kurtarıyor (37/139-148).
Hz. Zekeriyâ ve Yahyâ	<i>Ümit Kesmemek</i> : Allah yaşlı bir baba ve kısır bir anneye de çocuk verebilir (19/1-15; 21/89).
Hz. İsa	<i>İffetli Olmak</i> : Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem iffetini koruma konusundan tüm kadınlara model şahsiyet oldu (19/20; 21/91). <i>Nankörlük Etmemek</i> : Allah, gökten bir rızık sofrası indirdikten sonra inkâra devam edenleri azabın en şiddetlisi ile uyarıyor (5/112-115).
Lokman-ı Hakîm	<i>Bilgili ve Ahlaklı Olmak</i> : Lokman'ın oğluna yaptığı tavsiyeler ahlaki ilkelerin bir özeti niteliğindedir (31/12-19).

Yukarıda sunulan özet tablo, kıssaların amacıyla Kur'an'ın amacının ne derecede örtüştüğünü yeterince net olarak ortaya koymaktadır. Bu amacı iman ve sâlih amel biçiminde kısaca ifade edebiliriz.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Netice itibariyle kıssalar, insanın samimi bir iman ve bunu ifade eden sâlih bir amel veya iman ve bu imandaki samimiyeti ortaya koyan ahlaki davranışlar konusunda motive olmasını; *geçmişte düşünülen ahlaki yanlışlara kolay kolay düşmemesini temin edecek bir tarih bilinci kazanmasını sağlayan canlı örnekler* olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an kıssalarından hareketle söylenecek her sözün ve yapılacak her etkinliğin ana yolu, insana sağlam bir tarih bilinci kazandırmak olmalıdır. Eğer bu bilinç kazandırılabilirse, her sosyal birey rahatlıkla şu inancı ifade edip yaşayabilecektir: *'Peygamberler gibi ahlaklı bir adam olabilirim, dünya ve ahirette kazanırım; eğer aksi bir şey olursam her iki hayatta da kaybederim'*.

Berger'in de işaret ettiği üzere⁵⁰ insani kurallarımız üst âlem tarafından onaylanarak pekiştirilmezse bunlar *nihai anlamda ontolojik bir geçerlilik kazanamazlar*. Yani iyiliği sadece beşeri/akli olarak temellendiremeyiz; iyilik tüm dinlerin ahlaki boyutlarının en temel kavramıdır. *İyilik zaten çok rasyoneldir ama* bu da yetmez; onun ilahi üst âlem tarafından yani din ve peygamberler tarafından da desteklenerek (ona nihai ontolojik bir geçerlilik kazandırılarak) *ölümsüzleştirilmesi de gerekmektedir*. Bu ilahi/manevi destek, ilgili beşeri kuralda zaten var olan rasyonelliği/akliliği bir taraftan daha da kuvvetlendirmekte; adeta "bunu Allah da istemektedir" diye haykırmakta; öte yandan ona en üst düzeyde bir samimiyetle (benimsemeyle) ve sevgiyle bağlanılmasını (itaat-ittiba edilmesini) kolaylaştırmaktadır. Bir

⁵⁰ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çeviren: Ali Coşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993, ss.30,44-48,66-67,138-140.

bakıma insan sevdiği kişiden makul ve haklı bir talep geldiğinde ona nasıl samimiyetle sarılırsa işte Allah'ın da beşere yönelik talepleri buna benzemektedir. Hatta dinin taleplerinin beşerin makul ve haklı taleplerinden daha makul ve daha meşru olduğu söylenebilir. *Zira dinin talepleri veya uyma çağrıları rasyonelliğin (akla uygunluğun) ve meşruluğun (örfen ve hukuken geçerliliğin) yanında daha üst seviyede samimi sevgi de ihtiva etmektedir.* Din-ahlak ilişkisinin en zayıf seviyede ele alındığı yani beşeri ahlak varken dine pek de gerek olmayacağını iddia edildiği felsefi tartışmalarda bile dinin ahlaki destek, ahlakın da dini destek olmadan düşünülemeyeceği ifade edilmektedir.⁵¹

Kısaca insan, peygamber gibi bir rehber olmadıkça; ahlak da din gibi bir destek bulmadıkça ölümsüzleşemez. Ölümsüz olan değerlerin kalıcılığı ile dünyevi olan değerlerin kalıcılığı bir olamaz elbette. Aslında dünyevi dediğimiz değer de iyi düşünüldüğünde bir bütün olan ilahi sonsuzluğun parçası olmaktadır. Bu nedenle dünyevi-dini şeklindeki ayırımlarımız tahlil amacıyla zihinde ayırımlarımızdır; somut gerçeklikleri yoktur. “Dünya ahiretin tarlasıdır”⁵² hadisi bu hususa veciz bir biçimde işaret etmektedir. Hiç kimse ortalama ve en fazla yüz yıllık ömrünü, mutlak varlığın veya sonsuz zaman diliminin yerine koyamaz. Dolayısıyla bu dünya küçücük bir gerçeklik olarak aslında o en büyük ve sonsuz varlığın (Allah'ın) ayetidir/delilidir. Kısaca meselenin başsız başını da sonsuz sonunu da ancak Allah kavramıyla irtibatlandırarak anlamlı hale getirebiliriz.

Burada Kur'an'ın itaat ve ittiba taleplerinde bulunurken esas aldığı en temel gerekçe⁵³ ortaya çıkmaktadır. O da istenen itikadî ve amelî davranışın:

- a) Hem rasyonel (akli);
- b) Hem de ölümsüz bir değere sahip olmasıdır.

İşte bu ölümsüzlük rolünü veya en etkili rol modelliği Kur'an'da icra eden ana kavram kıssa üslubu olmaktadır. Kıssalar, beşeri sorunlarımıza yöneltilen birer canlı tarihsel kamera kayıtları gibi örnekler olduklarından, onlardan alınacak tarih bilinci; ibretler ve kalbe nüfuz eden örnek olaylar sayesinde inananların davranışlarındaki samimiyet oranı benimseme seviyesine çıkacaktır. Bu da, korkuya (taklide; şartlanmış itaate) bağlı veya taklidî sevgiye (hatır anlayışına; özdeşleşmeye) dayanan bir iman değil; meşhur Cibril hadisinde vurgulandığı üzere Allah'ı bizzat görüyormuşçasına yani ihsan derecesinde (benimsemeye bağlı) bir imanın yansıması olan amelin ortaya çıkması demektir. Kalıcılık seviyesi en uzun olan tutum değişimi de ancak böyle bir

⁵¹ “Tek cümle ile ahlak, doğru yolu seçmek için bize yol gösterir; Hak bir din ise bu doğruya bütün kalbimizle sarılabilmemiz için yardımcı olur”. Mehmet S. Aydın, *Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, s.220.

⁵² İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Cilt: 1, 1985, s.495.

⁵³ Bu konuda, Eyüpoğlu, *Kur'an'da İtaat Kavramının Sosyal Psikolojik Tahlili* adlı adı geçen çalışmaya bakılabilir.

amel; yani ihsan derecesinde (benimseme düzeyinde) bir amel tarafından sağlanabilir. İnsanlığın tüm beşeri sorunlarına en kalıcı çözümü böyle bir iman-amel bütünlüğü sunabilir ancak.

Kaynakça

- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Cilt: 1, 1985.
- Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Editörler: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2008.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tarih yok.
- , *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, Cilt: 1, 1988.
- Aydın, Mehmet S., *Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.
- Berger, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çeviren: Ali Coşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993.
- Düzenli, Muhittin, “Çağdaş Hadis Tartışmaları Bağlamında Dinamik Hadis Algısı”, *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Sempozyumu (26-28 Kasım 2010)*, Samsun, 2011, ss.13-237.
- Eyüpoğlu, Osman, “Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları (Sosyolojik ve Pedagojik Açıdan)”, *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet (25-26 Ekim 2008 Samsun)*, Fecr Yayınları, Ankara, 2009, ss.103-120.
- , “İbn Haldun'un Günümüz Sosyal Psikolojisine Katkısı”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı 22, Ağustos-Ekim 2004, ss.1-14.
- , *Kur'an'da İtaat Kavramının Sosyal Psikolojik Tahlili*, İz Basma, Bişkek, 2016.
- Eyüpoğlu, Osman, Batuk, Cengiz, “Özel ve İşlevsel Din Tanımları Bağlamında Assisili Francis Mistisizmi ve Protestan Ahlakının Mukayesesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, Yıl: 2015, ss.95-122.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, 3. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2000.
- , *Din Sosyolojisi*, 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Halefullah, Muhammed Ahmed, *Kur'an'da Anlatın Sanatı el-Fennu'l-Kasasî*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- <http://www.cagdasegitimci.net/ogrenmepiramidi.html>, 21.10.2008.
- <http://www.kuranmeali.com/Siralama.asp>, 10.06.2017.
- Işık (Bulut), Nadiye, *Kur'an'daki Kıssaların Pedagojik Değeri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2001.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, 7. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul, 1988.
- Kılıç, Sadık, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, *1. Kur'an Sempozyumu (1-3 Nisan 1994)*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, ss.87-98.
- Kurt, Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, 2. Baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2012.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çeviren: Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- Özsoy, Ömer ve Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, 5. Baskı, Fecr Yayınevi, Ankara, 2001.
- Poloma, Margaret M., *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çeviren: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- Şengül, İdris, “Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi”, *1. Kur'an Sempozyumu (1-3 Nisan 1994)*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, ss.133-140.
- , *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2006.
- Tatar, Burhanettin, “Kur'an'ı Yorumlama Sorunu”, *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu (17-18 Mayıs 2001)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Van, tarih yok, ss.493-508.
- Tümer, Günay, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVIII, Ankara, 1986, ss.213-267.
- , “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c09/c090266.pdf>, 15.09.2017, Yıl: 1994, Cilt: 09, ss.312-320.

- Türkdoğan, Orhan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1977.
- Ünver, Mustafa, "Yusuf Kıssası Açısından Ahd-i Atîk ve Kur'an-ı Kerîm'e Karşılaştırmalı Bir Bakış", *Diyanet İlmî Dergi* (Ayrı Basım), Cilt: 37, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 2001, ss.73-108.
- Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çeviren: Ünver Günay, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 4, Kayseri, 1990.
- Walsch, Neale Donald , *Tanrı ile Sohbet 1*, 1. Baskı, Çevirmen: Nil Gün, Ötesi Yayıncılık, İstanbul,1999.